

Jiří Příboň
**Ranní červánky
globálního
konstitucionalismu**

4

Začíná-li ústavní soudce svou úvahu obsáhlým citátem z díla Carla Schmita, každý právní filozof a teoretik okamžitě zbystrí pozornost. Nazve-li tento soudce celý esej pozdně romantickým gestem jako *Soumrak moderního státu*, každý čtenář se okamžitě rozpomene na pesimistické představy o civilizačním úpadku, ne-li přímo spenglerovském „zániku Západu“. Je-li navíc argumentace plná odkazů a citací z právních případů rozhodovaných nejvyššími soudními instancemi na národní i nadnárodní úrovni, vyvolává současně potřebu bezprostřední odpovědi i obecnější reflexe vývoje současného systému pozitivního práva i právní teorie.

Právněteoretická i soudcovská erudice vede Pavla Holländera k Nietzsche inspirované metafoře o popravě státu, která se odkládá. Tato „smrt moderního státu“ je údajně způsobena absencí obecně sdíleného důvodu legitimacy moci, absencí zdůvodnění statusu jednotlivce, zásadní modifikací kategorií vnitřní a vnější suverenity, ztrátou funkčnosti státu a opuštěním pořádacích principů právního řádu. Holländer si přitom velmi dobře uvědomuje radikální sémantickou proměnu v právní vědě i systému pozitivního práva a volá zcela správně po tom, aby se i česká právní filozofie a teorie připojily k filozofické, sociologické a historické diskusi o konci modernity, která se jinde ve světě vede již desetiletí. Jeho volání po tom, aby se i česká právní teorie a filozofie konečně začaly zabývat proměnou současného státu a práva, je zcela namístě, a to nejen z ryze akademických, ale i praktických důvodů, protože v posledních třech desetiletích se radikálně proměnila sémantika vědy i samotné tvorby a aplikace pozitivního práva.

1—Státní suverenita a postsuverenita

Ačkoli pojem „suverénní stát“ může spíš zatemňovat než objasnit současný stav státního i mezinárodního práva a politiky, suverenita zůstává výchozím bodem mnoha právních, politických i sociálněteoretických úvah. Považuje se současně za právní i politický pojem a často se popisuje

jako „paradoxní“:¹ konstituuje politiku, ale současně přesahuje regulativní logiku politických institucí a patří do sféry „reálného života“ se všemi jeho excesy; v moderním ústavním státě současně definuje sféru práva i je jí definována; v demokratických společnostech vyjadřuje kolektivní identitu lidu, ale přitom je zcela závislá na konkrétním způsobem vyjádření politické vůli. Suverenita znamená moc tvořit zákony (politická suverenita; *pouvoir constituant*) i zákon, který omezuje a reguluje konstituující moc lidu (právní suverenita; *pouvoir constitué*).

Operační schopnost moderní ústavní demokracie tak spočívá v neustálé sociální komunikaci mezi státem a jeho lidem. Její legitimita stojí na dvou hlavních pilířích: suverenitě lidu a konstitucionalismu založeném na občanských právech a právním státě. Politický systém je demokraticky legitimní, pokud si ho suverénní lid ustaví sám pro sebe, a politickou moc lze vykonávat buď přímo lidem, nebo prostřednictvím jeho zastupitelů. Samotný systém přitom musí být ústavně legitimní v tom smyslu, že jeho principy, pravidla a procedury mají právní formu a veřejní činitelé i jejich rozhodnutí jsou právně regulovaní i kontrolování. Demokratické praktiky mají právní formu a právní pravidla lze současně demokraticky měnit.²

Politická ústava zajištěná suverénní mocí státu měla tradičně dvě významné funkce – omezit výkon suverénní moci systémem ústavních brzd a rovnováh a symbolicky konstituovat celek politické společnosti. Svrchovaný akt demokratické tvorby ústavy současně konstituuje systémy pozitivního práva a politiky a vyjadřuje kolektivní identitu demokratické společnosti, která sama sobě vládne tak, že suverénní moc deleguje na své zástupce. Tato expresivní funkce, tj. schopnost vyjadřovat kolektivní identitu politické společnosti, se neomezuje na sféru práva a politiky a vede k etickým a kulturním sebereflexím lidu jako reálné politické síly a symbolicky „vymyšleného společenství“ (tzv. *imagined community*).³

Společně s demokracií a ústavou tak státní suverenita představuje *pojmovou trojici* v právní, sociální a politické normativní teorii, která vytváří mnoho rozmanitých sémantických vazeb a komplexních reflexí moderní politické společnosti. Jedná se o jednu z konstitutivních metafor modernity a síla její přesvědčivosti stále podstatným způsobem ovlivňuje teoretické diskuse

1 LOUGHLIN, M. *The Idea of Public Law*. Oxford: Oxford University Press, 2003; viz také LOUGHLIN, M. – WALKER, N. (eds.) *The Paradox of Constitutionalism: Constitutional Power and Constitutional Form*. Oxford: Oxford University Press, 2007.

2 HABERMAS, J. Reconciliation through the Public Use of Reason: Remarks on John Rawls's Political Liberalism. *Journal of Philosophy* 1995, 92(3), s. 109–131; RAWLS, J. Political Liberalism: Reply to Habermas. *Journal of Philosophy* 1995, 92(3), s. 132–180.

3 Viz ANDERSON, B. *Imagined Communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso, 1983; v kontextu práva viz PŘIBÁŇ, J. *Právní symbolismus: o právu, času a evropské identitě*. Praha: Filosofia, 2007.

posledních tří desetiletí, například transformaci sociální modernity do post-modernity a s ní spojené právněteoretické úvahy o „postsuverenitě“⁴, „pozdní suverenitě“⁵, „plurinárodní demokracii“⁶, „postdemokracii“⁷ nebo „postkonstitutivní“⁸ politice. Jako kdyby paradigmatický skok, požadovaný v analýzách stále globalizovanější (a v evropských podmínkách evropeizovanější) postmoderní společnosti, nebylo možné provést bez použití týchž – údajně překonaných – pojmů státní suverenity, ústavy a demokracie.

Navzdory nejozřejmějším pojmovým inovacím a neologismům tak pojem suverenity nadále používají politici, soudci, právníci i akademici. Například v knize *Spheres of Justice* Michael Walzer tvrdí, že „suverenita je permanentním rysem politického života“⁹, a poznamenává, že nejdůležitější politická otázka se týká hranic, v jejichž rámci se suverenita uplatňuje, a ideologie či doktríny legitimizující tyto hranice. Zatímco někteří filozofové tak nadále budují své teoretické konstrukce pomocí pojmu suverenity a političtí vůdci slibují chránit suverenitu svého lidu, jiní hovoří o nových způsobech nadnárodního a globálního vládnutí (governance) a spolupráce,¹⁰ které vyžadují alternativní politiku a v nichž se státní suverenita a národní stát jako dominantní politická organizace stávají zbytečnými. Dokonce i oblast mezinárodního práva, která tradičně považovala pojem suverenity za jeden ze svých konceptuálních pilířů, je ke státní suverenitě stále kritičtější a váha se přesouvá směrem k mezinárodnímu společenství jako celku.¹¹

4 MACCORMICK, N. *Questioning Sovereignty: Law, State, and Nation in the European Commonwealth*. Oxford: Oxford University Press, 1999, s. 123; WALLACE, W. *The Sharing of Sovereignty: The European Paradox*. *Political Studies* 1999, 47, s. 503.

5 WALKER, N. *The Idea of Constitutional Pluralism*. *Modern Law Review* 2002, 65(3), s. 317.

6 KEATING, M. *Plurinational Democracy: Stateless Nations in a Post-Sovereignty Era*. Oxford: Oxford University Press, 2001, s. 12–28.

7 CROUCH, C. *Post-democracy (Themes for the 21st Century)*. Cambridge: Polity, 2004; viz také RORTY, R. ‘Post-Democracy’ *London Review of Books* 2004, 26(7).

8 Walker například označuje utvářející se ústavní sféru Evropské unie jako „post-constituent constitutionalism“; viz také LESSIG, L. *Post-Constitutionalism*. *Michigan Law Review* 1996, 94, s. 1422–1470.

9 WALZER, M. *Spheres of Justice: A Defense of Pluralism and Equality*. New York: Basic Books, 1983, s. 318.

10 BELLAMY, R. *Sovereignty, Post-Sovereignty and Pre-Sovereignty: Three Models of the State, Democracy and Rights Within the EU*. In: Walker, N. (ed.) *Sovereignty in Transition*. Oxford: Hart Publishing, 2003, s. 167–190; FRASER, N. *Scales of Justice: Reimagining Political Space in a Globalizing World*. New York: Columbia University Press, 2009, 76ff.; HABERMAS, J. *The Postnational Constellation: Political Essays*. Cambridge: Polity Press, 2001; SHAPIRO, M. *Moral Geographies and the Ethics of Post-Sovereignty*. *Public Culture* 1994, 6(3), s. 479–502.

11 HENSEL, H. (ed.) *Sovereignty and the Global Community: The Quest for Order in the International System*. Aldershot: Ashgate, 2004; viz také KRASNER, S. (ed.) *Problematic Sovereignty: Contested Rules and Political Possibilities*. New York: Columbia University Press, 2001.

Suverenita je tak obhajována, odmítána, zpochybňována a zkoumána v kontextu transnárodní, mezinárodní i státní politiky a práva. Akademické konference a internetové blogování o suverenitě a postsuverenitě jsou natolik populární, že se člověk musí ptát, zda všechny ty úvahy o postsuverenitě nejsou jen banální „postvšechno“ žurnalistické poznámky. Nelze se divit, že někteří teoretici potom varují před naivním popisem našeho světa jako světa založeného na depolitizovaném globalizovaném vládnutí a požadují, aby se suverenita lidu a demokratická legitimita naopak mnohem intenzivněji prosazovaly na úrovni státní i globální, a tím se zabránilo nekontrolované globální ekonomické a administrativní moci.¹²

Rychlost, s níž se teorie postsuverenity a úvahy o krizi státní suverenity v poslední době začaly šířit, nicméně ukazuje, že moderní stát a národní společnosti se stále více globalizují, a proto také procházejí zásadní strukturální a sémantickou politickou i právní změnou.¹³ Výkon moci kdysi všeobecně spojovaný se státní suverenitou se dnes přesouvá na jiné organizace a struktury nadnárodního nebo transnárodního systému politiky i práva, takže například i v rámci EU můžeme mluvit nejen o dělené nebo sdílené, ale přímo o mnohočetné suverenitě.¹⁴ Bylo by proto příliš zjednodušující, kdybychom všechny kritiky moderního pojmu státní suverenity odmítli jako pouhou intelektuální módu. Současné diskuse o státní suverenitě a moci v globálním právu a politice by nás naopak měly inspirovat k radikálnímu promyšlení politických a právních změn ve strukturách a sebebopisu moderní globální společnosti.

2—Teorie postsuverenity a globalizace

Sémantika suverenity je současně analytická i kritická.¹⁵ Akademickou i politickou kritiku státní suverenity paradoxně doprovází stále častější používání toho pojmu. Vzniklo mnoho nových teoretických a filozofických přístupů od jurisprudence právního pluralismu a politických teorií globálního vládnutí až po kritické teorie globálního „Impéria“,¹⁶ které se snaží popsat komplexitu, pa-

12 SASSEN, S. *Losing Control? Sovereignty in an Age of Globalization*. New York: Columbia University Press, 1996.

13 DELANTY, G. *Social Theory in a Changing World: Conceptions of Modernity*. Cambridge: Polity Press, 1999, s. 61–70.

14 PŘIBÁŇ, J. Multiple Sovereignty: On Europe's Self-Constitutionalization and Legal Self-Reference. *Ratio Juris* 2010, 23(1), 41–64.

15 KRASNER, S. *Sovereignty: Organized Hypocrisy*. New York: Columbia University Press, 1999.

16 HARDT, M. – NEGRI, A. *Empire*. Harvard: Harvard University Press, 2000.

radoxy a antinomie politické suverenity v globální společnosti. Utvářejí se nové termíny, jako například sdílená suverenita, dělená suverenita nebo globální suverenita, abychom lépe vysvětlili současný politický a právní vývoj a výzvy.

Obecně lze rozlišit tři hlavní proudy v soudobém politickém a právním myšlení, které usilují buď o úplné překonání, nebo přinejmenším radikální přehodnocení pojmu suverenity. Tyto proudy lze klasifikovat následovně: a) teorie *sociálních sítí* nebo systémů globálního vládnutí, b) *etika* kosmopolitních hodnot a lidských práv, c) *politika* globalizované moci.

První proud reprezentují například politické, sociální a právní teorie zabývající se systémy nebo sítěmi globálního vládnutí. Podle nich se historická úloha státu jako ústřední sociální a politické organizace naplnila a jeho hierarchické politické struktury postupně nahrazují horizontální síť politické komunikace a rozhodování stále více zajišťovaného nevládními institucemi a globálními „světovými systémy“.¹⁷ Tyto teorie staví na zvláštním moderním protikladu mezi státem, vládou nebo suverénní politikou na straně jedné a administrativním vládnutím nebo depolitizovaným sociálním inženýrstvím na straně druhé. Jde o protiklad mezi státem a občanskou společností, ve kterém má „měkká“ moc občanské společnosti nakonec převládnout nad „tvrdou“ mocí moderního státu.¹⁸ Politickou vládu údajně nahrazují depolitizované formy globálního vládnutí.

Druhý proud je právě tak kritický k pojmu státní suverenity a často má stejný politický étos jako teorie globálního a transnárodního vládnutí. Méně se však zajímá o spontaneitu vládnutí a sebeustavení globální občanské společnosti.¹⁹ Bližší je mu pojem sociální a politické transformace globální společnosti a normativní diskurz globalizovaných lidských práv, kosmopolitní etiky a demokracie.²⁰ Globální lidská práva, kosmopolitní etika a demokracie metodologicky reprezentují eklektickou směsici univerzalistického etického normativismu a sociologického konstruktivismu.²¹ Podle těchto teorií globalizace mimo jiné vede i ke globální občanské společnosti²² a globální sociologii lidských práv.²³ Stoupenci kosmopolitního právního systému lidských

17 WALLERSTEIN, I. *World-Systems Analysis: An Introduction*. Durham NC: Duke University Press, 2004.

18 SCIULLI, D. *Theory of Societal Constitutionalism: Foundations of a Non-Marxist Critical Theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992, 150ff.

19 SMITH, J. – CHATFIELD, C. – PAGNUCCO, R. (eds.) *Transnational Social Movements and global Politics: a solidarity beyond the state*. Syracuse NY: Syracuse University Press, 1997.

20 POGGE, T. W. Cosmopolitanism and Sovereignty. *Ethics* 1992, 103, 48–75.

21 BECK, U. *The Cosmopolitan Vision*. Cambridge: Polity Press, 2006, s. 18–19.

22 KALDOR, M. *Global Civil Society: An Answer to War*. London: Polity Press, 2003.

23 LEVY, D. – SZNAIDER, N. Sovereignty transformed: a sociology of human rights. *The British Journal of Sociology* 2006, 57(4), s. 657–76.

práv a univerzálních občanských ctností tvrdí, že oddělení společnosti od struktur národního státu významně transformovalo pojem suverenity a že nyní je načase transformovat humanitární ideály do režimu globální ochrany lidských práv.²⁴

Oproti těmto výzvám ke globálnímu postsuverénnímu vládnutí, kosmopolitismu a etice globálně suverénních lidských práv tvrdí třetí proud, že mocenská politika spojovaná se státní suverenitou nezmizela, ale nabyla nových forem v nadnárodních a transnárodních organizacích. V hegelovském duchu tyto teorie proto analyzují mnohem víc transformaci suverenity než její prosté zmizení a zkoumají, jak se suverénní národní státy začaly topit v totalitních tendencích nových, globálně operujících mocenských konfigurací. Následně požadují, abychom v této kritické době státní suverenitu znovu promysleli v kontextu mezinárodního práva a politiky a posílili demokratickou legitimitu mezinárodního pořádku posílením demokratické legitimacy a rozhodovacích procedur na úrovni národního státu.²⁵

V reakci na právní a politické výzvy soudobé globální společnosti a s ohledem na pojem suverenity a moci v mezinárodních vztazích se například Jean Cohenová kriticky ptá: „Jaký má být nový ‚nomos‘ země a jak máme globalizovanému právu rozumět?“²⁶ V odpovědi přiznává, že model mezinárodního práva založený na suverenitě ustupuje světovému řádu založenému na pojmu impéria, který brání projektu kosmopolitní spravedlnosti a univerzálních lidských práv. Cohenová nicméně brání užitečnost pojmu státní suverenity v mezinárodním právu a politice a požaduje revitalizaci suverenistického paradigmatu mezinárodního veřejného práva, jímž by bylo možné čelit imperiální moci a panství v mezinárodních vztazích.²⁷

3—Ústavnost bez státu a globální právní pluralismus

Vznik nadnárodních a transnárodních právních a politických organizací a systémů přesvědčivě ukazuje, že pojem společnosti je mnohem obecnější než pojem národní společnosti a pojem právního systému nelze

24 HELD, D. *Democracy and the Global Order: From Modern State to Cosmopolitan Governance*. Stanford CA: Stanford University Press, 1995.

25 GIDDENS, A. *Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives*. London: Routledge, 2003.

26 COHEN, J. Whose Sovereignty? Empire Versus International Law. *Ethics & International Affairs* 2004, 18(3), s. 1–23.

27 KOSKENNIEMI, M. *The Gentle Civilizer of Nations: The Rise and Fall of International Law 1870–1960*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.